

У д е о

УЧЕПГКЕ БРИГАДЕ У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ МАКЕДОНИЈЕ

СИТУАЦИЈА У МАКЕДОНИЈИ ЗА ВРЕМЕ И ПОСЛЕ КАПИТУЛАЦИЈЕ БУГАРСКЕ

Крајем августа војно-политичка ситуација у Бугарској је била врло компликована. Њеним границама приближавала се Црвена армија. У таквој ситуацији бугарски властодршци преко своје владе објављују 25. августа „неутралност“ Бугарске. У исто време тајно упућују своје делегате у Каиро ради повезивања са Англо-Американцима очекујући да уз њихову подршку избегну безусловну капитулацију. Да би у својим настојањима били убедљивији, фашистичка бугарска влада 29. августа наређује повлачење 1. окупационог корпуса из Србије и 7. дивизије из Грчке, али не и Бугарске 5. армије и огромног административног и полицијског апарата из Македоније, јер је ову сматрала својом покрајином и као такву је хтела задржати.

Због таквог држања бугарске владе Совјетски Савез је 5. септембра објавио рат Бугарској. Да би избегла ратну катастрофу, влада Бугарске доноси 6. септембра одлуку да објави рат Немачкој, коју саопштава тек 8. септембра у 18. часова. Али, ни овај маневар није успео. Под притиском Црвене армије Бугарска је 8/9. септем-

бра капитулирала, а на власт је дошла влада Отчественог фронта.¹⁰³

Објавом рата Немачкој бугарска 5. армија је дошла у дилему — или без одлагања стати на страну НОВЈ — чију је понуду у том емислу имала, као и наређење своје владе Отчественог фронта или наставити сарадњу са Немцима. Одани фашизму, команданти јединица продужили су сарадњу са Немцима. Они су генералу Шојерлену, који се налазио у Скопљу, објаснили да је објава рата Немачкој „симболична“ те да бугарске јединице неће предузимати никаква дејства против Немаца, него ће се, предајући им гарнизоне, повући у Бугарску.

Таквим држањем они су омогућили Немцима да њихове малобројне јединице без икаквог напора поседну скоро све гарнизоне у Македонији и да разоружају већи део јединица 5. армије.

У духу директиве Врховног штаба НОВЈ крајем августа и почетком септембра 1944. Главни штаб Македоније је наредио свим потчињеним јединицама да етупе у контакт са бугарским јединицама и да их приволе на сарадњу и борбу против Немаца. Међутим, команде су одбиле ту сарадњу. Једино је после вишедневних преговора Команда прилепског гарнизона прихватила ту сарадњу и пристала да се заједно са јединицама НОВЈ бори против Немаца. Због одбијања сарадње наше су јединице приступиле разоружавању појединих њених делова који нису били разоружани од стране Немаца. Претежно им је одузето пешадијско наоружање. Тако се у Македонији распала бугарска 5. армија.¹⁰⁴

После капитулације фашистичке Бугарске и њене 5. армије ситуација у Македонији се знатно изменила. Уместо бугарских трупа дошле су немачке. Када су Немци осетили да ће Бугарска испасти из њихове коалиције, Команда Групе армија „Е“ (чије је седиште било у Грчкој) упутила је крајем августа 1944. у Скопље генерала Шојерлена да у случају капитулације Бугарске преузме власт у Македонији, да запоседне важније ко-

¹⁰³ Ослободилачки рат, књ. 2, I издање, стр. 349—350.

¹⁰⁴ Исто, стр. 350—352.

муникацијске чворове, онеспособи бугарску 5. армију за било каква дејства против Немаца и да руководи извлачењем Групе армија „Е“ кроз Македонију на север.

Развој ситуације на источном и западном фронту, а посебно на Балкану, принудило је немачку Врховну команду оружаних снага да почетком септембра нареди Групи армија „Е“, која је бројала преко 350.000 људи, повлачење из Грчке на север. Према замисли команданта Групе армија „Е“ главне снаге је требало да се повлаче комуникацијом Гевгелија, Велес, Скопље и даље на север. Да би остварио ову замисао и обезбедио свој десни бок од напада совјетских, бугарских и наших снага, командант је почетком септембра упутио 11. ваздухопловну пољску дивизију правцем Солун, Гевгелија, Велес, а средином септембра 22. пешадијску дивизију правцем Дојран, Струмица, Штип. Задатак ових дивизија је био да групним поседањем важнијих објеката затворе правце који из Бугарске воде у долине Вардара и Јужне Мораве.¹⁰⁵

У то време јединице НОВЈ су држале велико ослобођено подручје, сем већих градова и центара, као и важнијих комуникација које су запоселе немачке јединице да би обезбедиле што повољније услове за повлачење својих трупа. У ову сврху немачка команда је у западној Македонији ангажовала балистичке формације, обећавајући њиховом вођству територијалне добитке.

На ослобођеном подручју Македоније развила се велика политичка активност партијских и масовних организација, као и органа народне власти. Приступило се успостављању администрације и еређивању економског стања по општинама и срезовима. Због великог прилива нових бораца, као и заплењеног наоружања, формиране су нове бригаде и дивизије тако да је до средине октобра формирано седам дивизија и три корпуса. Главни штаб је наредио потчињеним јединицама да изненадним дејствима дуж комуникација и одбраном раскрсница путева успоравају покрет немачких јединица на-

¹⁰⁵ Исто, стр. 350—353.

носећи им при томе што веће губитке. Посебна пажња је посвећена комуникацијама Гевгелија — Велес, Битољ — Прилеп и Дојран — Струмица — Штип — Велес.¹⁰⁶

ДЕЈСТВА БРИГАДЕ У ЗАХВАТУ ЖЕЛЕЗНИЧКЕ ПРУГЕ
СКОПЈЕ — ВЕЛЕС ДО СРЕДИНЕ ОКТОБРА

Услед повлачења јаких немачких снага, које су се после тешких борби у рејону Прилепа од 11. до 22. септембра успеле да пробију из Прилепа за Велес да би ослободиле комуникације Гевгелија — Велес и Битољ — Прилеп — Велес, наређено је 42. дивизији да поседне положаје дуж пута и железничке пруге Прилеп — Велес од Старог Града до Велеса и да сталним нападом наноси непријатељу губитке и омета његово кретање и транспорт.

Међутим, 23. септембра јача непријатељска предња осигурања успела су да одбаце делове 42. дивизије са комуникације, и да их потисну лево и десно од друма и железничке пруге Стари Град — Велес. Јединице дивизије поселе су положаје на линији Белутраци (к. 505) — Шарена плоча (триг. 525) — Кале баничко (триг. 840) — с. Рлевци — Мучи баба (триг. 1076) и десно од пруге и друма положаје Бусилски Рид (к. 398). На тај начин су немачки обезбеђујући делови отворили пролаз на овом делу пута за повлачење својих јединица, које су биле стално нападане и узнемираване од снага 42. дивизије са поменутих положаја.¹⁰⁷

Након ових борби 42. дивизија је поставила задатак јединицама да нападну железничку пругу и друм Велес — Скопље, немачке транспорте и колоне и да руше објекте на њима, и то: 3. македонска бригада на одсеку с. Чашка — Велес — е. Зелениково (близу Скопља), а 8. и 12. македонска бригада на одсеку Водно — Скопље — Зелениково. У склопу постављеног задатка 3. бри-

106 ИСТО) стр 352—355.

107 Зборник докумената, том VII, књ. 4, док. 59; Архив ВИИ, кутија 234, док. 10-5/1 и 14-6/1.

гада је ноћу 30.9/1.10. еа два батаљона изненада напала немачки транспорт са трупом на жел. прузи између с. Башиног Села и с. Нивичана (код Велеса). Од подметнутог експлозива локомотива је била оштећена, те се композиција зауставила. На њу је отворена снажна ватра из аутоматског оружја. Немачки војници су били изненађени и збуњени, те су почели да искачу из вагона у набујали Вардар, где се према процени утопило око 50 војника. Сем тога, било је доста губитака у самим вагонима, али они нису утврђени. При томе је уништено 6 вагона, а пруга је била порушена на 14 места, тако да је саобраћај био прекинут за дуже време.¹⁰⁸

Док су 8. и 12. македонска бригада вршиле сталне нападе на железничку пругу у близини Скопља и водиле борбу са балистичким формацијама у његовој широј околини, 3. бригада је по батаљонима продужила своје акције и дејства у долини Вардара — између Велеса и Скопља.

Један батаљон и једна чета 3. бригаде добили су задатак да нападну ноћу 3/4. 10. железничку станицу Зелениково. Када су јединице избиле код станице, установљено је да се тамо налазе две композиције — једна натоварена материјалом, а друга са трупима. Сем тога, станица је била поседнута немачким јединицама. Процењено је да су то врло јаке снаге, те се одустало од планираног напада, већ је само дигнут у ваздух један мост јужније од Зеленикова и порушена је жел. пруга на неколико места.

У току 4. 10. делови 3. бригаде дочекали су групу Немаца, који су кренули ка с. Рлевци и разбили је. Следећег дана је према с. Рлевцима кренула већа група Немаца — од 60 до 80 војника у помоћ групи која је била разбијена претходног дана. Делови 3. бригаде су сачекали у заееди и ову групу Немаца и разбили је. У овим борбама Немци су имали следеће губитке: 17 погинулих и 9 заробљених. Заплењено је: 1 камион, 1 лимузина, 2 моторцикла, 5 пушкомитраљеза, 4 аутомата,

¹⁰⁸ исто, док. 67; Архив ВИИ, кутија 243, док. 10-24/1 и 23-5/1.

3 пушке, 1 топ, доста муниције и друге ратне опреме. Губици бригаде: 1 погинуо и 12 рањених.¹⁰⁹

Да би очистио простојрију између Скопља, Скопске Црне горе, Тетова и Гостивара од балистичких снага, које су Немци наоружали пешадијским оружјем, како би им заштитили њихов леви бок држећи планинско подручје у долини Вардара и Лепенца, Главни штаб Македоније је 6. октобра наредио штабу 1. оперативне зоне да ангажује 42. дивизију и групу бригада на Скопској Црној гори. Из ове акције изузета је само 3. македонска бригада којој је Главни штаб поставио задатак да и даље остане на простору Велес — Пчиња — Лисиче — Стари Град да изводи акције на комуникацији и жел. прузи Прилеп — Велес и Велес — Скопље, да затвори све правце из Велеса ка Лисичу, поставивши део снага на положаје у висини с. Ново Село — с. Чашка — с. Бањица, а делом снага маневрисати и нападати бок и позадину непријатеља. Бригада је на овом сектору остала и изводила акције еве до друге половрше октобра.¹¹⁰

Извршавајући постављени задатак, делови 3. бригаде дигли су у ваздух 15/16. 10. један немачки војни транспорт на прузи Велес — Скопље и порушили пругу на неколико места јужније од железничке станице Зелениково (близу Скопља). При овоме нису утврђени тачни подаци о губицима непријатеља у људству и материјалу. Наствљајући акције на прузи, јединице бригаде су 20. октобра порушиле пругу Скопље — Велес на 15 места између Драчева и Зеленикова у висини с. Количана.¹¹¹

•

Трећа бригада је у борбама и акцијама до средрше октобра у долини Вардара на одсеку између Велеса и Скопља углавном извршила постављени задатак.

Нападајући немачке транспорте и мање колоне, рушећи жел. пругу и објекте на њој, она је успоравала

¹⁰⁹ Зборник докумената, том VII, књ. 4, док. 73, 78.

¹¹⁰ Исто, док. 75.

¹¹¹ Исто, док. 92; Архив ВИИ, кутија 1315, док. 3-34/5.

покрет немачких јединица на овом делу главне магистрале за извлачење немачких снага из Грчке и наносила им губитке. Немачке команде су морале предузимати мере за оправку пруге, мостова и других објеката, чиме се у извесном смислу реметио план њиховог повлачења. Ово, наравно, у еклопу дејстава осталих јединица у Македонији на овој магистрали.

У овим акцијама бригада је дејствовала по батаљонима, који су били распоређени на широј просторији. Ова идеја је била правилна, с обзиром на то да је на поменутом одсеку била само 3. бригада и да се није могла упуштати у одсудне борбе са врло јаким немачким снагама, које су се свакодневно повлачиле овом комуникацијом за Скопље и даље на север. Нереално би било да су бригади постављени замашнији задаци. Она је ипак успела да нанесе непријатељу извесне губитке и да га принуди да одвоји део снага ради обезбеђења овог комуникацијског правца.

СИТУАЦИЈА У МАКЕДОНИЈИ СРЕДИНОМ ОКТОБРА 1944.

У првој половини октобра 1944. Немци су у Македонији, изузев К^аратова, Крушева и Македонског Брода, држали све остале градове поседнуте привременим посадама, чији су се формацијски састав и јачина стално мењали како су се снаге Групе армија „Е“ повлачиле из Грчке. На територији источно од Вардара налазиле су се 22. и 11. немачка дивизија које су делом снага поселе југословенско-бугарску границу, а делом снага су чврсто држале у својим рукама Дојран, Струмицу, Берово, Штип, Кочане, Царево Село (сада Делчево) и Куманово. Сем тога, у улози побочнице оне су штитиле повлачење Групе армија „Е“ од бочног удара јединица НОВЈ и бугарске 1. и 4. армије.

Поред тврђавских батаљона, који су се припремали за повлачење, у Грчкој су се у ово време, у улози заштитнице, налазиле 41. тврђавска дивизија, Тврђавска бригада „Клос“, борбена група „Катнер“ и борбена група „Штајерер“. Све ове јединице биле су став-

љене под команду штаба 91. армијског корпуса. Око 17. октобра почеле су и оне да се повлаче из Грчке.

Пошто је реорганизација македонских јединица била већ при крају, а одобрено је дејство бугарских отечественофронтовских јединица на делу територије Југославије од стране Националног комитета ослобођења Југославије, Главни штаб Македоније је донео одлуку да отпочне операције за коначно ослобођење Македоније. Према том плану 15. и 16. корпус НОВЈ задржани су у Пелагонији и у долини Вардара. Они су добили задатак да и даље угрожавају одступницу Групе армија „Е“ на север, а након избијања снага НОВЈ (које су дејствовале у источној Македонији) у долину Вардара да приступе коначном ослобођењу поменутих територија. Брегалничко-струмички корпус и део снага 16. корпуса у заједници са 1. и 4. бугарском армијом добиле су задатак да ослободе источну Македонију и избију у долину Вардара.

У склопу овакве идеје 16. корпус НОВЈ (Кумановска дивизија — 16, 17. и 18. македонска бригада) у рејону Крива Паланка, Куманово, Прешево, Скопска Црна гора и 42. дивизија (3, 8. и 12. македонска бригада) у рејону Скопље, Велес, Сува гора, уз садејство 50. дивизије Брегалничко-струмичког корпуса када се за то створе повољни услови, имао је задатак да главним снагама ослободи Велес и Скопље, а делом снага да садејствује бугарској 1. армији на криворечком правцу.¹¹²

БОРБЕ СА БАЛИСТИМА У РЕЈОНУ СКОПЉЕ — СУВА ГОРА

Да би се очистила непосредна околина Скопља од балистичких снага, које је требало изоловати од немачких јединица, Главни штаб Македоније је, у склопу плана за коначно ослобођење Македоније, издао 20. октобра директиву¹¹³ 15. и 16. корпусу следеће садржине:

¹¹² Завршне операције за ослобођење Југославије 1944—1945, Војноисторијски институт, Београд 1957, стр. 158—161; Ослободилачки рат, књ. 1, I издање, стр. 359—360.

¹¹³ Зборник докумената, том VII, књ. 4, док. 96.

Да 42. дивизија (3, 8. и 12. македонска бригада), под чијом се командом привремено ставља и б. македонска бригада 48. дивизије, прикупи своје јединице на просторији Карлијак — с. Цветово — с. Здуње — с. Жељино и очисти подручје Жеден — Сува гора — Карлијак од балистичких снага, које одбацити ка Тетову и на тај начин потпуно их изоловати од Немаца у Скопљу и на правцу Качаника. После тога приступити нападу ради ослобођења Скопља;

Кумановска дивизија је требало да са две бригаде очисти од балистичких снага Скопску Црну гору;

48. дивизија, пошто овлада охридским подручјем, да у најкраћем року очисти кичевски и гостиварски терен од балистичких формација.

Поред тога, војнотериторијалним областима је наређено да разраде план дејства територијалних јединица потчињених команди подручја и план дејстава дуж комуникација.

У духу ове директиве штаб 16. корпуса је планирао напад за 25. 10. и поставио одговарајуће задатке јединицама ради овладавања поменутом територијом.¹¹⁴

Штаб 42. дивизије упутио је једршице следећим правцима:

3. бригада је добила задатак да изврши напад на с. Глумово и с. Шишево, а да делом снага затвори комуникацију Скопље — Тетово у висини с. Паничаре — с. Буковић и минира део пута у висини Матке ради спречавања интервенције са правца Скопља;

12. македонска бригада да изврши ноћу 24/25. 10. напад са једним батаљоном на непријатељске снаге код с. Грчеца и Крушопека, отварајући ватру из аутоматског оружја на друм Скопље — Тетово, чиме омогућити 3. бригади да неометано избије на одређене положаје за напад. Остале снаге бригаде распоредити на подручјима Чифлик — Барово — Ракотинци — Варвара са задатком да затворе правац од Скопља. Наређено јој је да упостави непоередну везу са 3. бригадом;

¹¹⁴ Исто, док. 105.

8. македонска бригада добила је задатак да нападне непријатељске снаге правцем Криво Дрво — Живков Дол — с. Гргурница — с. Седларево — с. Лукајца ради овладавања доминантним положајима на пл. Осоју (Крстац тепе — 1406, к. 1613 и 1506). После усмерити снаге ка с. Ларце — с. Мерово ради дејства на комуникацији Скопље — Тетово;

6. македонека бригада 48. дивизије добила је задатак да у зору 24. 10. изврши напад правцем с. Волче — Габер (Краста) — Ливада — к. 1412 — Кадра Каљт — к. 1316 — Манивар (к. 1661) — Табахан (триг. 1748). Овлађивањем последњих положаја створити уелове за заузимање с. Г. Лешнице, с. Жељина и затворити правац од Тетова. При овоме уекладити дејства са 8. македонском бригадом.¹¹⁵

Ради извршења постављеног задатка 3. бригада је 24. 10. 1944. прикупила своје снаге на простору: с. Барово — Чифлик — с. Св. Петка и у току ноћи кренула за с. Шишево и с. Глумово. Око 3,30 часова 25. 10. отпочела је борба. Други батаљон је кренуо према р. Трески да би омогућио бригади прелазак цреко реке и напад преко Матке на с. Глумово. Четврти батаљон је задржан у е. Грчецу да би у погодном моменту прешао р. Трееку. Део 1. батаљона са штабом бригаде ушао је у с. Шишево, а део батаљона је нападао на с. Глумово. Балистичке снаге су пружале врло жилав отпор из кућа отварајући јаку аутоматску ватру. У међувремену су у ова места пристилга немачка појачања са два камиона. Међутим, 2. батаљон није потпуно извршио постављени задатак. Он је очистио с. Шишево, али се потом повукао јужније од села. Делови 1. батаљона водили су уличне борбе у с. Глумову, али су се услед јаког отпора непријатеља и они повукли јужно од с. Шишева. Трећи батаљон, прешавши Трееку, избио је у висини с. Глумова где је водио врло жестоку борбу са много надмоћнијим балистичким снагама, које су прикупљене из с. Копанице, с. Рашће, с. Бојана, с. Арнаклија и упућене на овај сектор. Не могавши да издржи овај снажан притисак, батаљон се почео повлачити.

¹¹⁵ Архив ВИИ, кутија 1315, док. 2/1.

У ооако тешкој ситуацији на фронту напада 3. бригае балистичке снаге снажном ватром подржала је немачка артиљерија из рејона с. Сарај. Притиснут јаком ватром и врло јаким непријатељским снагама, 3. батаљон се извукао преко Треске одакле су се и остале снаге бригаде почеле повлачити,

Око 8,30 часова 25. 10. Немци су отворили снажну артиљеријску ватру и на положаје 4. батаљона и пратеће чете. Ова ватра је трајала око сат и по и наклела им је велике губитке.

Све јединице бригаде су продужиле извлачење правцем с. Св. Петка, с. Говрљево, с. Марино Село, где су остале 26. и 27. октобра.

У овим жестоким борбама бригада је имала око 30 погинулих, 59 рањених, 46 несталих бораца и старешина. Од артиљеријске ватре погинуло је 60 коња. Изгубила је доста наоружања: 4 митраљеза, 2 минобацача, 2 „базуке“, 21 пушкомитраљез, 1 радио-станицу, 24 аутомата и 135 пушака.

Непријатељ је исто тако имао велике губитке, али они нису утврђени.

Остале јединице 42. дивизије су имале делимичне успехе у нападу, али услед опште ситуације на читавом фронту — јачине непријатеља, доласка немачких појачања, па и немања довољно муниције — и оне су се повукле са овог подручја.

План штаба 42. дивизије за чишћење ове територије од балистичких снага је био добро замишљен, јер се тежило да се ударом на два правца раздвоје непријатељске снаге на два дела. Међутим, у томе се није успело јер су неке јединице, међу којима и 3. бригада, пре времена откриле своју намеру, јер нису успеле да у тајности спроведу прикупљање својих јединица, чиме се омогућило непријатељу да благовремено доведе појачања — балистичке и немачке снаге. Ово је било пресудно за ову акцију. Сем тога, јака непријатељска артиљеријска ватра створила је извесну пометњу код јединица, што је исто тако утицало на исход борбе.¹¹⁶

¹¹⁶ Архив ВИИ, кутија 1315, док. 2/1; кутија 233, док. 16/6 и 9/7; кутија 232, док. 2-24/3.

Због значаја Велеса као комуникационог чвора у коме се стичу важне комуникације, које из Грчке воде за Југославију, Немци су били принуђени да у њему држе сталне посаде, које су повремено појачаване због дејства јединица НОВЈ, јер би његовим заузимањем биле одсечене снаге које су се из Грчке и Албаније повлачиле на север.

Одбрана Велеса била је организована са тежиштем у западном делу града, с наслонем на десну обалу Вардара, док су на истоку, према Штипу, била истурена само јача обезбеђења.

Према првобитном плану Главног штаба Македоније, у нападу на Велес требало је да учествују 42. и 50. дивизија, делови 41. дивизије и Артиљеријска школа Главног штаба. Међутим, због ангажовања 50. дивизије у борбама око Штипа, а 41. дивизије у долини Вардара (у рејону Криволака и Градског) за напад је одређена само 42. дивизија, која је до тада водила борбе против балистичких формација и немачких јединица у рејону Суве горе, Карлијака и дуж железничке пруге Скопље — Велес.

Усиљеним маршем преко планине Караџице 42. дивизија се пребацила у рејон с. Отиштино — с. Ваџица, где су вршене припреме за напад.

Према подацима који су прикупљени преко обавештајних органа и партијске организације у граду, немачке снаге у Велесу биле су почетком новембра ослабљене, с обзиром на то да се главнина снага из Грчке већ била извукла, али је гарнизон и поред тога био епреман за упорну одбрану због повлачења немачких снага из цравца Штипа и Куманова.

Одлука штаба 42. дивизије била је да град нападне са две бригаде, а да 12. бригаду задржи у резерву, пошто она још није била прикупљена. Размишљало се да се део снага пребаци на леву обалу Вардара, али се од тога одустало због немања пловних средстава за пребацивање снага и што се није имало довољно времена да се изврше све припреме око тога. Пошто се није

располагало артиљеријом, која се није могла пребацити по беспутном и тешкопролазном планинском земљишту, одлучено је да се напад на град изведе изненада и у највећој тајности.

У духу ове одлуке штаб дивизије је поставио следеће задатке јединицама:

— 3. македонска бригада да са три батаљона нападне преко Грохота непријатеља у рејону железничке станице Велее и касарне у граду, а да са једним батаљоном овлада жел. станицом Влахчане коју онеспособити и порушити пругу у том рејону и на тај начин спречити непријатељску интервенцију из Скопља. Овај батаљон задржати у том рејону све до ослобођења Велеса;

— 8. македонска бригада, пошто се прикупи у с. Д. Оризари, да нападне непријатеља на Вршнику (триг. 443) правцем с. Д. Оризари — Голић (триг. 550), потом да енергично наступа ка јужном делу града, а да делом снага уништи посаду у бункерима на ушћу реке Бабуне и Вардара обезбеђујући једновременно цравац из Градског;

— 12. бригада да пређе у дивизијску резерву у рејону с. Раштана спремна за употребу где ситуација буде то налагала, с тим што ће једним батаљоном посетити положај на северозападним падинама Грохота ради обезбеђења левог бока 3. македонеке бригаде.

Почетак напада био је предвиђен у 3 часа, евентуално најкасније у 4 часа.

До 24 часа 8. новембра све јединице су поселе одређене положаје за напад, а 9. новембра у 3 часа почео је напад према предвиђеном плану.

Непријатељ је био изненађен тако да су станица и читав блок око ње били ликвидирани још у црвом налету јединица 3. бригаде иако је непријатељ пружао жилав отпор. После тога вођена је жестока борба у рејону касарне, а затим је бригада продужила наступање у правцу града. Батаљон, упућен у рејон жел. станице Влахчани, после кратке борбе овладао је станицом и распоредио јединице ради обезбеђења из правца Скопља. Истовремено су јединице 8. македонеке бри-

гаде преко Вршника извршиле напад директно на град, а делом снага су ликвидирале бункере у рејону ушћа р. Бабуне у Вардар.

Око 9 часова су снаге 3. и 8. бригаде избиле на ивицу града и отпочеле уличне борбе, које су трајале до подне. Потискујући немачке снаге, оне су око подне избиле на десну обалу Вардара, код мостова, угрозивши Немцима одступницу, те су Немци јаким снагама посели прилазе мостовима. Они су ове снаге појачавали јединицама које су се повлачиле из осталих делова града. Део Велеса на десној обали Вардара и железничке пруге био је ослобођен до 15 часова, док су мостови брањени врло јаком и ефикасном митраљеском ватром.

У оваквој ситуацији немачким јединицама је једино преостало да одрже положаје до пада мрака, да се под његовом заштитом пребаце на леву обалу Вардара и комуникацијом повуку преко Катлакова за Скопље. Међутим, око 16 часова пред Велес су избиле немачке јединице које су се повлачиле из Штипа. Оне су снагама код мостова на Вардару пружиле снажну ватрену подршку, тако да су се поседе и обезбеђења на њима пре пада мрака повукле на леву обалу Вардара, порушивши мостове за собом. Пошто се није располагало са довољно пловних средстава за форсирање реке, јединице 3. и 8. бригаде нису могле одмах продужити са гоњењем. Уз помоћ грађана 8. бригада је успела тек у току ноћи, уз коришћење приручних средстава, да пређе Вардар и предузме гоњење непријатеља који је одступао. Међутим, Немци су, користећи ноћ и техничка средства, успели да се повуку преко Катланова ка Скопљу. Тек 11. новембра 8. бригада је код Катланова успоставила борбени контакт са њиховим заштитницама.

За ово време су јединице 41. дивизије водиле борбу са немачким заштитним деловима у рејону жел. станице Кукуричане, с. Паликура и Градско. Њена 11. бригада је 9. новембра око подне избила код ушћа р. Бабуне у Вардар одакле је делом снага садејствовала 42. дивизији у борбама за Велес, Ослободивши Штип

8. новембра, 50. дивизија је напредовала у правцу Велеса, па је њена 19. бригада ушла у град 10. новембра око 12 часова.

У борбама за Велес бригаде су имале 7—8 погинулих и 15 рањених. Непријатељски губици нису утврђени. Заробљено је око 100 Италијана-фашиста, који су се борили са Немцима, а заплењено је 4 топа и магацин са прехранбеним артиклима и другом ратном опремом.

Јединице 42. дивизије су пребачене одмах поеле борби са немачким и балистичким снагама на Сувој гори, Карлијаку и дуж железничке пруге Скопље — Велес усиљеним маршем преко Караџице (чија је надморска висина преко 2000 метара) по беспутном терену у рејон Велеса да би сутрадан прешле у напад на град.

Иако заморене и исцрпљене у дотадашњим борбама и напорним маршем, оне су успешно извршиле постављени задатак.

Правилна је одлука Главног штаба Македоније што није чекао да пристигну јединице 41. и 50. дивизије, па да се тек тада предузме напад на Велес, чиме би се омогућило непријатељу да благовремено извуче снаге из града и да се повуче за Скопље.

Одлука штаба 42. дивизије и рапоред расположивих снага били су правилни, што је и довело до брзог успеха. Напад је био изненадан, што је утицало на успешан исход борбе. Делови за обезбеђење код жел. станице Влахане и код ушћа р. Бабуне у Вардар су исто тако добро извршили задатак, јер су онемогућили интервенцију из Скопља, односно Градског.

Успех би био још већи да се могла остварити идеја штаба дивизије да се део снага пребаци на леву обалу Вардара и да је напад једновременно почео на десној и левој обали реке. Недостатак средстава за форсирање утицао је не само да се одустало од ове намере него се испољио и у фази када је овладано градом на десној обали реке. Јединице се тада нису могле пребацити на леву обалу, чиме би се немачке снаге довеле у врло тешку позицију и вероватно би биле принуђене на предају.

Недостатак артиљерије је исто тако утицао на крајње резултате борбе. Свакако да би губици непријатеља били већи, а можда и темпо наетупања јединица 42. дивизије, да се располагало артиљеријом, нарочито у критичним моментима за непријатеља када је потиснут до Вардара, а посебно када су се његови делови пребацивали на леву обалу Вардара и представљали одличну мету за артиљерију. Сем тога, погодни циљеви би били када су непријатељске снаге формирале колоне на левој обали ради повлачења комуникацијом за Катланово и Скопље.¹¹⁷

ОСЛОБОЂЕЊЕ СКОПЉА

После ослобођења Велеса последње немачко упориште у Македонији било је Скопље. Почетком новембра као стална посада у Скопљу била је Тврђавска бригада „Ангермилер“, а нешто касније и 3. батаљон 65. пука 22. пешадијске дивизије, као и мањи делови разних родова и служби из састава Групе армија „Е“, формвдрани у „алармне јединице“.¹¹⁸ Главне снаге за одбрану Скопља Немци су груписали на десној обали Вардара и јужном делу града. Сви поседнути објекти на спољној линији одбране били су фортификацијски уређени и припремљени за кружну одбрану. Јавне зграде и веће куће у самом граду, као и мостови на Вардару, били су организовани за одбрану и припремљени за рушење. Нарочито су били утврђени: Учитељска школа, жел. станица, школа „Цар Душан“ (сада „Гоце Делчев“), Народна банка, хотел „Македонија“, Дом армије, Главна пошта, Радио-станица, Женска гимназија и др. Према подацима, добијеним из града, утврђено је да су Немци, поред мостова на Вардару, минирали још Жел. станицу, Народну банку, Дом армије и Главну пошту.

¹¹⁷ Зборник докумената, том VII, књ. 4, док. 143; Завршне операције за ослобођење Југославије 1944—1945, стр. 178—181.

¹¹⁸ Приликом повлачења Немци су своје помоћне службе у појединим јединицама свели на минимум, а од преосталог људства формирали такозване „алармне јединице“.

После напуштања Куманова, 11. новембра, штаб 22. дивизије је непосредну одбрану Скопља поверио 47. пуку, док је Тврђавску бригаду „Ангермилер“ поставио на улазу у Качаничку клисуру ради прихвата снага из Скопља, а 3. батаљон 65. пука упутио за Качаник. Задатак 47. пука био је да брани Скопље до 24 часа 14. новембра како би створио време потребно да се из града повуку остале јединице ка Качанику.¹¹⁹

Штаб 42. дивизије је уочи напада на Скопље тражио од органа и организација у граду податке: који су објекти минцрани у граду, а који су порушени; распоред немачких јединица на десној обали Вардара; јачину немачких моторизованих снага у граду; јачину и распоред артиљерије са обе стране Вардара; распоред складишта и др.

Сем тога, обавестио их је да треба очекивати напад на град, те да ударне групе у граду буду спремне за акцију када оперативне јединице пређу у напад. Ударним групама у граду је постављен као основни задатак да спрече рушење моетова на Вардару и других објеката, који су били минирани, на тај начин што би пресекли каблове за електрично активирање експлозива. За ту сврху требало је одредити стручна лица. Поред овог задатка, ударне групе у граду су имале задатак да садејствују јединицама у уличним борбама и да њиховим припадницима служе као водичи, пошто су добро познавали град.

Уочи напада обавештајна служба у граду обавестила је оперативне јединице о томе које су зграде и јавне објекте напустили Немци 12. новембра. Затим је доставила податке о распореду непријатељске артиљерије, митраљеских гнезда, бункера, ровова, о јачини и распореду немачких јединица у појединим регионима града. У извештају је било посебно истакнуто да се на десној обали Вардара налазе слабији делови немачких

¹¹⁹ Завршне операције за ослобођење Југославије стр. 181; Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, I издање, стр. 371.

јединица, јер су ње главне снаге повукле на леву обалу Вардара после повлачења из Куманова.¹²⁰

Ови подаци су били драгоцени за доношење правилне одлуке о употреби снага при нападу на Скопље.

Према плану Главног штаба Македоније, Скопље је требало да нападне и ослободи 42. и 50. дивизија у садејству са 16. бригадом Кумановске дивизије. Поред наведених снага, рачунало се и на добро наоружане групе у граду, које је формирала месна партијска организација. Ради тога је 50. дивизија са 8. бригадом 42. дивизије наступала преко с. Катланова ка Скопљу, а 42. дивизија (без 8. бригаде) хитно је пребачена у с. Добри Дол, с. Ракотинци, с. Варвара, где је 11. новембра почела припрема за напад.

Због спорог наступања 50. дивизије и 8. бригаде 42. дивизије, које су морале да савладају набујалу Пчињу пошто су Немци порушили мостове, а десантним средствима се није располагало, штаб 16. корпуса, који је руководио ослобођењем Скопља, донео је одлуку да отпочне напад само са 42. дивизијом, која се већ налазила на домаку Скопља уз садејство 16. македонске бригаде Кумановске дивизије. Штаб 42. дивизије разрадио је са штабовима 3. и 12. бригаде, 12. новембра, детаљан план за напад. За почетак напада одређена је ноћ 12/13. новембра. Према овом плану јединице су добиле следеће задатке:

— 3. македонска ударна бригада са полазних положаја у рејону с. Кисела Вода да преко с. Црнице нападне и ослободи део Скопља — у захвату Железничка станица, Трг (Плоштад), Камени мост и Аеродром, с циљем да уништи све отпорне тачке ненријатеља и да што пре избије на десну обалу Вардара — од Каменог до Железничког моста, водећи рачуна да се мостови спасу од рушења. При овоме одржавати непосредни контакт са десним крилом 12. македонске бригаде и борбеним групама у граду помоћу којих ликвидирати отпорне тачке код жел. станице и Народне банке. Након избијања на десну обалу Вардара делом снага прећи на

¹²⁰ Документи и материјали за ослободувањето на Скопје, новембар 1968, док. 41, 42, 43,

леву обалу реке — у стари део града и садејствовати 16. бригади, која је нападала са Скопске Црне горе. Линија разграничења са 12. бригадом била је данашња Улица Маршала Тита;

— 12. македонска бригада (Скопска бригада), пошто претходно уништи непријатељску посаду у бункерима на Крстовару (триг. 1067), да предузме напад на југозападни део града правцем с. Г. и Д. Водно. Делом снага дејствовати у рејону с. Грчеца, Сараја и хидроцентрале „Матка“ и на тај начин обезбедити леви бок дивизије, спречити евентуалну интервенцију балиста са те стране и рушење хидроцентрале „Матка“. При наступању кроз град одржавати непосредну везу са левокрилним деловима 3. македонске бригаде и ударним групама у граду ради заједничког дејства на објекте у граничној зони;

— 16. македонска бригада Кумановске дивизије, која је после борби 10. и 11. новембра — на линији Бели Кам, к. 660, Полишевина била потиснута са комуникације и организовала одбрану на линији Сенокос (к. 1119), ман. Благовештење, с. Мирковце, с. Бразда, добила је задатак да веже за себе Тврђавску бригаду „Ангермилер“ и остале немачке снаге на левој обали Вардара.¹²¹

За предстојећи напад штаб 3. бригаде је располагао копијом плана града Скопља, који је поделио штабовима батаљона, што је умногоме олакшало оријентацију при кретању батаљонима, а и штабу бригаде.

Након пријема задатка од штаба 42. дивизије одмах су батаљонска и четна руководства предузела припремне радње ради што успешнијег извршења добијеног задатка. Пришло се чишћењу оружја, подељена је муниција, од најхрабријих бораца су формиране ударне групе у свакој чети и др. Извршена је и политичка припрема са борачким саставом при чему је указано на

¹²¹ Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, I издање, стр. 371—372; Завршне операције за ослобођење Југославије, стр. 182; Дане Цеков: Третата ударна македонска бригада во борбите за ослободување на Скопје — Документи и материјали за ослободување на Скопје, стр. 165; Коле Михајловски, иста књига, стр. 199—201; Методије Котевски^ Скопската бригада, Народна армија — Београд 1969, стр. 96—97.

важност и част која им је поверена да учествују у ослобађању главног града Македоније. Код јединица је створена атмосфера одушевљења и борци су нестрпљиво очекивали почетак напада на град. До пада мрака сви батаљони и чете су били спремни за напад.

Штаб бригаде је позвао на састанак руководства батаљона при чему је детаљно разрађен план напада и постављени задаци батаљонима. Штабовима батаљона је указано како ће маршевати до Скопља и како ће извршити задатке у својим рејонима дејства. Посебно је скренута пажња штабовима батаљона да се мостови на Вардару морају заузети пре него што буду оштећени. Сем тога, указано им је да се при отпору непријатеља у појединим објектима јединице не задржавају, него да их само блокирају, а њих ће уништавати и заузимати снаге из резерве бригаде. У духу овог плана штабови батаљона су са своје стране поставили задатке четама.

Пошто је данашња Улица 11. октомври пружала могућност да се из рејона Киселе Воде најбрже избије на Трг (Плоштад) и код Каменог моста, овом улицом су упућени 1. и 2. батаљон 3. бригаде са задатком да 1. батаљон избије на Трг и код Каменог моста и да ту ступи у контакт са деловима 12. бригаде и на тај начин олакша извршење задатка 2. батаљону, који је требало да нападне десно од њега ка Бетонском мосту на Вардару. Трећи батаљон је добио задатак да овлада Железничким мостом, а 4. батаљон да главним снагама садејствује 12. бригади при нападу на Железничку станицу и објектима у том рејону, издвајајући део снага за напад на Аеродром јер се раполагало подацима да су тамо слаби непријатељски делови.¹²²

После заузимања упоришта у с. Г. Лисичју 13. новембра око 3.30 часова отпочео је општи напад на град. Почео је да пада снег, што је ишло у прилог нашим јединицама, јер због слабе видљивости непријатељска артиљерија није могла да дође до пуног изражаја. Водећи жестоке уличне борбе против немачких делова који су

¹²² Дане Цеков, поменути чланак, стр. 166—167; Коле Михајловски, поменути чланак, стр. 200—201.

бранили град, ударне групе из еваке чете, састављене од пушкомитраљезаца, аутоматичара и бомбаша, подржане осталим снагама, уз помоћ ударних група у граду успешно су надирале улицама и постепено сламале отпор непријатеља који се бранио у утврђеним објектима дуж главних улица. Непријатељ је био принуђен да се повлачи. У поподневним часовима 13. новембра сви батаљони 3. бригаде су успели да избију на десну обалу Вардара, на Камени, Бетонски, Железнички мост и Железничку станицу. Железнички мост су пре тога Немци порушили. Брзим избијањем батаљона на Вардар онемогућено је дизање у ваздух мостова на Вардару. Уличне борбе су биле нарочито жестоке при заузимању рејона „Монопола“, затим дуж Улице 11. октомври, при заузимању појединих већих зграда, као што су: зграда данашњег Собрања СРМ и других зграда у цравцу „Плопгада“. Све ове и друге веће зграде су биле утврђене као ватрене отпорне тачке, одакле су немачке јединице пружале врло жилав отпор.

У току напада било је мноштво подвига од стране бораца и руководилаца, нарочито при вођењу борби ради уништавања ватрених тачака и утврђених објеката које је непријатељ припремио за кружну одбрану. Ударне групе и остале јединице су се, вешто користећи аутоматско наоружање и ручне бомбе, успешно пребацивали од куће до куће и освајали улицу за улицом. При вођењу уличних борби борци су срдечно дочекивани од мештана, који су јединицама и борцима показивали где се налази непријатељ и са које стране је најпогодније да се приђе ватреним тачкама и утврђеним објектима.

У поподневним часовима 13. новембра немачке снаге су се повукле на леву обалу Вардара — од Каменог моста до зграде Универзитетске библиотеке, одакле је почео да пружа отпор. Своју аутоматску ватру Немци су појачали и артиљеријском ватром. Два артиљеријска оруђа с оне стране Вардара су нарочито ометала прелаз преко реке. Због тога је наређено минобачкој чети бригаде да неутралише ова непријатељска оруђа. Створивши снажну ватру, минобачка чета је успела да уништи ова два оруђа и неутралише њихову

посаду. Након тога део снага бригаде је прешао преко Железног моста на леву обалу Вардара. Немоћни да се супротставе надирању јединица, Немци су свој бес иekaliли над мирним становништвом. У висини Каменог моста, на левој обали Вардара, они су стрелиали 9 грађана. Продужавајући борбу до пада мјрака 13. новембра, јединице 3. бригаде су потпуно извршиле постављени борбени задатак. Бригада је овладала рејоном око железничке станице, Плошћадом, Каменим мостом, затим левом обалом Вардара до Аеродрома.

За ово време 12. македонска бригада, која је имала задатак да ослободи део града у захвату Железничка станица, Плошћад, Камени мост (ово је била граница и спој са 3. македонском бригадом), градски парк и железничка ложионица, овладавши претходно, одмах после пола ноћи, непријатељским утврђеним ватреним тачкама (бункерима) на Крстовару, у зору 13. новембра се почела спуштати падинама Водна ка граду. На град су нападали 2. и 3. батаљон 12. бригаде, док су 1. и 4. батаљон били ангажовани у борбама са немачко-балистичким снагама код хидроцентрале „Матка“ у долини реке Треске и на северозападним падинама Водна.

Поменућа два батаљона су у току 13. новембра на правцу напада водила врло оштре борбе са Немцима у утврђеним зградама и објектима. При спуштању у град јединице су успоставиле непосредан контакт са ударним групама у граду, које су их упознале са подацима о непријатељу и одмах укључиле у састав оперативних јединица ради вођења борбе. Јединицама су се прикључили и наоружани грађани.

У току дана били су блокирани скоро сви важнији објекти на десној обали Вардара у којима су се браниле немачке јединице. Прво је овладано Градском болницом и хотелом „Македонија“, који је заузет на препад. Дуготрајније и много оштрије борбе су вођене за Железничку станицу, Дом армије, Народну банку и Камени мост. Садејство са 3. бригадом је нарочито дошло до изражаја у борбама за овладавање Народном банком и Каменим мостом, где је непријатељ пружао огорчен отпор. Непријатељ се много дуже задржао у зградама

школе „Гоце Делчев“ у којој се бранило око 100 Немаца, затим радио-Скопља, Женској гимназији и Главној пошти, које су биле организоване за кружну одбрану. Тамо су нападале слабије снаге, те је штаб бригае био принуђен да упути појачања. После врло оштрих борби у којима је било доста обостраних жртава до пада мрака је овладано и њима, тако да су јединице 12. бригае, које су нападале на град, заједно са 3. бригадом избиле на десну обалу Вардара и део снага пребациле на леву обалу.

За ово време 4. батаљон 12. бригае је водио врло тешке борбе са балистичким снагама на северозападним падинама Водна, код с. Горно Нерези, Грчеца, Крушопека, Шишева и на тај начин обезбеђивао снаге које су нападале на град од удара балиста у њихов бок и позадину. При овоме балисти су били подржавани немачком артиљеријом.

У току 13. новембра 1. батаљон 12. бригае је успео да потисне немачко-балистичке снаге код хидроцентрале „Матка“ на р. Трески, да црекине инсталирану мрежу за минирање бране и да на тај начин спасе хидроцентралу од рушења. Батаљон је, поред тога, успео да заузме манастир Св. Богородицу и к. 626 и да на тај начин прошири и обезбеди мостобран на левој обали Треске.

Ноћу 13/14. новембра чула су се пушвдрања у рејону „Кале“, „Топане“ и каеарне на качаничком путу. У свануће 14. новембра вођене су краће борбе са мањим немачким групама, које су се повлачиле у правцу Качаничке клисуре. Непријатељ је све своје снаге повукао из града остављајући само једну већу групу, која је била утврђена у згради Учитељске школе, коју су делови 12. македонске бригаде држали у блокади до подне 14. новембра. Ова група је пружала врло живав отпор и на велики број позива није хтела да се преда. Пошто су остале снаге 12. бригае биле ангажоване на другим правцима, то је на захтев пгтаба 12. бригае Команда 42. дивизије као појачање упутила тамо један батаљон 3. македонске бригаде. У поподневним часовима, после снажног притиска, деловима 3. и 12. бри-

гаде ее дредало 86 немачких војника и старешина, који су разоружани и упућени у сабирни логор.¹²³

Овим је борба за главни град Македоније завршена. Настало је весеље у граду. Грађани су љубили своје ослободиоце. Борцима су дељени поклони у храни, вешу, пуловерима, обући, цигаретама и др. Свако је хтео да нешто поклони својој војсци. Радости није било краја, јер је ослобођен главни град Македоније, која први пут у својој трновитој историји добија своју националну и социјалну слободу.

Након ослобођења Скопља штаб 16. корпуса НОВЈ оријентисао је 50. дивизију и 3. и 12. бригаду 42. дивизије ка Тетову. У борбама од 14. до 16. новембра на линији: Чифлик — ЈБубен — Глумово ове снаге су сломили отпор балиста и 19. новембра ушле у Тетово без борбе. Истог дана у рејону Гостивара успостављен је контакт са јединицама 15. корпуса НОВЈ. Овим је сломљен последњи непријатељски отпор на територији Македоније која је коначно ослобођена.¹²⁴

*

1. Одлука да се Скопље нападне само снагама 42. дивизије и 16. бригадом Кумановске дивизије је правилна, с обзиром на то да се располагало подацима да су у њему слабији немачки делови. Да се чекало на избијање 50. дивизије и 8. бригаде 42. дивизије у његовој близини, изтубило би се у времену и омогућило непријатељу да без губитака напусти град.

2. Иако је време за припрему напада било врло кратко, јер су се јединице морале, преко беспутног те-

¹²³ Архив ВИИ, кутија 1315, док. 3/5; Зборник докумената, том VII, књ. 4, док. 160; Документи и материјали за ослободување на Скопје, док. 44, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56; Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, I издање, стр. 371—372; Завршне операције за ослобођење Југославије, стр. 182—184; Дане Цеков, поменути чланак, стр. 166—174; Коле Михајловски, поменути чланак, стр. 201—202; Методије Котевски: Скопската бригада, стр. 98—148.

¹²⁴ Ослободилачки рат народа Југославије, књ. 2, I издање, стр. 375.

рена, пребацивати из Велеса у рејон Скопља, оне су извршене врло солидно и детаљно. У танчине је био разрађен план напада и цравци наступања, почев од штаба дивизије па све до команди чета, водова и десетина.

Јединице су располагале планом града, што им је олакшало оријентацију при извођењу напада.

Посебно треба истаћи велику помоћ коју су штабовима јединица пружиле партијска организација и позадински органи града у давању података о распореду, јачини непријатеља и месту утврђених ватрених тачака и објеката у граду. Затим је формирање ударних група и организовање наоружаних грађана ради пружања помоћи оперативним јединицама, било од посебног значаја за јединице при наступању кроз град и вођењу уличних борби.

3. Пре почетка напада, поред чисто војничких припрема, извршене су и политичке припреме у свим јединицама са борацким и старешинским саставом, што је знатно утицало на подизање борбеног морала, јер је читав састав схватио важност задатка и то сматрао као част нгго му се пружила прилика да учествује у ослобођењу главног града Македоније.

4. Формирање ударних група по четама и батаљонима показало се као врло корисно, нарочито при нападу и заузимању непријатељских отпорних тачака и утврђених објеката у граду, који су били подешени за кружну одбрану.

5. У току саме борбе састав свих јединица је испољио висок морал и борбени дух. Борци су самопожртвовано јуришали на поједине отпорне тачке не жалећи своје животе, иако је то била њихова последња борба у Македонији. Многи су погинули баш у тој борби.

6. Управо због високог морала јединице су врло брзо избиле на десну обалу В^рдара и спречиле рушење мостова и хидроцентрале „Метка“.

7. Садејство 3. и 12. бригаде у овладавању важних објеката у центру града, које је нецријатељ врло солидно организовао за одбрану, било је непосредно и

успешно. Оно је умногоме допринело да се постављени задатак изврши благовремено и успешно.

8. Несебичну подршку оперативним јединицама пружиле су ударне групе и наоружани грађани, које су биле састављене од партијских и скојевских активиста и других патриота. Чланови ових група и наоружани грађани су врло корисно послужили јединицама као водичи при вођењу уличних борби и не само то — оне су заједно са њима водиле борбу у граду.

Напад је био добро припремљен, организован и успешно изведен. Свакако да би резултати били бољи да се располагало јачим снагама и да се благовремено могла цребацити артиљерија ради подршке јединицама у овлађивању отпорних тачака и утврђених објеката У граду.

Г